

Teorijski aspekti historije žena i ženskih studija

Dubravka Peić Čaldarović

Novija se historiografija orijentira prema široj socijalnoj problematici, pa slijedom toga sve se više proučava i ženska povijest. Autorica na temelju najnovije literature raspravlja o teorijskim aspektima tog problema.

Sociološka istraživanja strukture hrvatskoga društva, kao i tematske studije pojedinih društvenih znanosti u nas, tek u posljednje vrijeme sustavnije ukazuju na pojmove roda i spola kao na relevantne razlikovne kriterije i dinamične, historijski uvjetovane, društvene fenomene. S povećanim interesom za marginalne teme i orijentacijom prema široj socijalnoj problematici i u novijoj se historiografiji počinje isticati drugačiji status muškaraca i žena u pojedinim razdobljima.

Međutim, potpuno negirati realitet rodne stratifikacije u nas i danas, unutar aktualnih društvenih institucija, čini nam se neosnovanim zbog evidentne dokumentacije koja svjedoči da su u razdoblju nakon II. svjetskog rata žene u Hrvatskoj (odnosno u SFRJ) činile najveći dio "zavisne" populacije (tj. osoba bez redovnog, i vlastitog prihoda), kao i većinu od ukupnog broja nezaposlenih (tj. osoba koje "traže posao") te da su one, nadalje, bile mnogo rjeđe zapošljavane od muškaraca usprkos jednakom stupnju prosječnog obrazovanja. Osim toga, najnovija sociološka istraživanja profesija u jugoslavenskom, odnosno hrvatskom društvu (koja samo djelomično obuhvaćaju i žene kao specifičnu socijalnu kategoriju), pokazala su još i sljedeće činjenice:

(1) da su žene nakon II. svjetskog rata, zahvaljujući osvojenom pravu na stručno obrazovanje, postale dominantne u polu-profesionalnim zvanjima (bolnice, škole, socijalni rad), dok u profesijama još uvijek čine manjinu;

(2) da su u svima općenito, kao i u svakoj kvalifikacijskoj skupini posebice, muškarci bolje plaćeni od žena;

(3) da je najuočljivija razlika između zarada muškaraca i žena, bez obzira o kojoj se privrednoj grani radi, utvrđena u grupi najobrazovanijih, a posebno je evidentna unutar privrednih grana koje su više feminizirane¹.

Došavši do sličnih spoznaja o statusu žena još 1970. godina, zapadnoevropska je društvena znanost relativno brzo izgradila pojmovne kategorije i teorijske varijante za razvoj "ženskih studija", dajući im čak i institucionalnu formu i adekvatan značaj. Sudeći prema sporadičnom interesu društvenih znanosti u nas za ovu temu, kompleksnim i autonomnim istraživanjima međudržavnih odnosa na različitim razinama (ekonomskoj, pravnoj, profesionalnoj, kulturno-historijskoj) i u različitim društvenim institucijama (porodica, tržište rada, centri moći i odlučivanja, društvene vrijednosti, organizacije i norme), gotovo da nema niti

¹ Navedeno prema: Šporer, 1990:124-127, 129-130.

pomena u skorijoj budućnosti. Evidentno je, međutim, da posebice historiografija u Hrvatskoj nema dovoljno spoznaja o vidovima rodne stratifikacije tijekom prošlosti i njihovim dugotrajnijim društvenim posljedicama, a da bi ih mogla otpisati kao predmet istraživanja zbog “zastarjelosti”, nedovoljne atraktivnosti, ili malog značaja.

Sudeći, naime, po stupnju zastupljenosti i načinu prezentacije povijesnih tema u suvremenoj domaćoj historiografiji, mogli bismo ustvrditi da pojam “historija žena” još uvijek izaziva mnogo veće podozrenje historičara nego što je to slučaj, primjerice, s ekonomskom, političkom, vojnom, kulturnom, nacionalnom i drugim “posebnim” pristupima povijesti. Uzrok tome velikim dijelom leži u pretežito negativnom općem društvenom stavu prema izdvajanju “ženskog” kao različitog iskustva te kao povijesnog iskustva koje je dostojno pozornosti ozbiljnog istraživača relevantnih povijesnih sadržaja. Posljedica toga je, međutim, kronični nedostatak interesa za ženske teme kod suvremene generacije historičarki i historičara, a u skladu s time i gotovo potpuni nedostatak bilo kakve, posebice sistematične literature za to područje². Ovakva stajališta svakako protivruiječe činjenici da je ženska povijest ipak u svijetu već poodavno stekla ravnopravno mjesto među ostalim granama povijesti, te da je nezaobilazni dio nešto širih, i na najpoznatijim sveučilištima etabliranih ženskih studija. Zbog toga je, po našem sudu, korisno objasniti opravdanost diferenciranja žena kao specifične društvene grupe koja isto tako zaslužuje status subjekta povijesnih istraživanja te, koristeći se radovima teoretičarki ženskih studija, prikazati bitne teorijske aspekte i metode istraživanja kojima je cilj učiniti vidljivim osebujno žensko povijesno iskustvo unutar cjeline društvenih činjenica.

Podrijetlo, obilježja i razvoj historije žena

Na kakvim se teorijskim postavkama i praktičnim iskustvima osnivaju postojeće povijesne analize života žena u prošlosti i sadašnjosti, odnosno koje su to osobine posebnih studija o ženi po kojima se one razlikuju od srodnih im znanstvenih disciplina, suštinska su pitanja na koja su već pokušale dati odgovore teoretičarke ranog feminizma u prvoj polovici 20. stoljeće počam od Sylviae i Christabel Pankhurst, Margaret Sanger, Suzanne LaFollette, Virginiae Woolf, Eleanor Roosevelt, Margaret Mead, Mary Ritter Beard, Simone de Beauvoir, Betty Friedan idr³. Nakon 1960. godina feministkinje različitih struka i pobornice ženskih studija, pretežno sociologinje - Jessie Bernard, Jean Baker Miller, Louise Bernikow, Carol Gilligan, Suzanne J. Kessler, Wendy Mc Kenna, Alice Rossi, Sara Ruddick, Ann Barr Snitow i dr.⁴, postavile su izuzetno bogatu skupinu teorijskih rasprava, razmatrajući historijsko djelovanje i položaj žena u

² Rijetke su iznimke u tom smislu monografije posvećene prije svega, učesnicama NOR-a 1941-45. “Borbeni put žena Jugoslavije” (Beograd, 1972), J. Kecman: “Žene Jugoslavije u radničkom pokretu i ženskim organizacijama 1918-1941.” (Beograd, 1978) i D. Stojić: “Prva ženska partizanska četa” (Karlovac, 1987) te kompleksna studija L. Sklevicky na temu “Žene i moć - povijesna gena jednog interesa”, djelomično objavljena u časopisu “Polja” (Novi Sad, 308-309/1984), a dijelom kao separat “Časopisa za suvremenu povijest” (Zagreb, 1984), kao i reprint izdanja časopisa “Ženski svijet, 1939-1941” (Zagreb). Najnovijeg je datuma monografija M. Kolar-Dimitrijević: “Mara Matočec” (Koprivnica-Zagreb, 1993) te čak dvije knjige objavljene tijekom 1996. - zbirka radova L. Sklevicky pod nazivom “Konji, žene i ratovi” (Zagreb, 1996) i monografija nastala u povodu obljetnice osnivanja ženskog udruženja “Hrvatska žena” L. Benjovsky (Karlovac, 1996).

³ Spomenimo neke od radova ovih autorica: Pankhurst, S. (1911). *The Suffragette*; Pankhurst, C. (1913). *The Great Scourge and How to End It*; Sanger, M. (1917). *Family Limitation*; LaFollette, S. (1926). *Concerning Women*; Woolf, V. (1931). *A Room of One's Own*; Roosevelt E. (1933). *It's Up to the Women*; Mead, M. (1935). *Spol i temperament u tri primitivna društva*; Ritter Beard, M. (1946). *Women as a Force in History*; Beauvoir, S. (1957). *Drugi spol*; Friedan, B. (1959). *Feminine Mystique*.

⁴ Neki od radova spomenutih autorica jesu: Bernard, J. (1971). “Women and the Public Interest”, Chicago: Aldine; Bernard, J. (1981). “The Female World”. New York: Free Press; Bernikow, L. (1980). “Among Women”. New York: Harper; Gilligan, C. (1982). “In a Different Voice: Psychological Theory and Women's Development”. Cambridge: Harvard University Press; Kessler, S.J., Mc Kenna, W. (1978). “Gender: An Ethnomethodological Approach”. Chicago: University of Chicago Press.

društvu unutar tri osnovne varijante feminističkih teorija:

(1) teorije razlike, koje upozoravaju na različit položaj i iskustvo muškaraca i žena u većini povijesnih situacija;

(2) teorije nejednakosti, koje tvrde da žene nisu samo u različitom, već i u manje povoljnom položaju u odnosu na muškarce;

(3) teorije ugnjetavanja, koje pokazuju da su žene u aktivnom smislu ograničene, subordinirane, iskorištene i zlopotrebljene od strane muškaraca⁵.

Predstavnice ovog razdoblja, kojeg je jedna od njih - J. Bernard, nazvala "feminističkim prosvjeteljstvom", prije svega elaboriraju motive koji su ih potaknuli na izdvajanje isključivo "ženskih" tema iz kompleksa društvenih pojava (pitanje: "zašto o ženama?"), bez obzira da li se te teme dalje istražuju na razini historije žena, historije roda, ili pak sa različitih stajališta interdisciplinarnih ženskih studija (sociologije, antropologije, etnologije, psihologije, književnosti i sl). Naime, sve su spomenute discipline (za koje ćemo u nastavku navesti po nekoliko bitnih obilježja) pri formuliranju predmeta svoga istraživanja krenule od nekih zajedničkih pretpostavki, koje bismo mogli svesti na sljedeće postulate:

(1) da su žene po svojoj brojnosti uvijek i u gotovo svim društvima činile većinu stanovništva, a po zastupljenosti u javnom i političkom životu te po stupnju društvene moći predstavljale marginalnu društvenu grupu;

(2) da su aktivnosti žena unutar društvene podjele rada uvijek i u gotovo svim društvima vrednovane mnogo slabije od aktivnosti muškaraca, iako bez ženskog rada (jednako kao i bez rada muškaraca, uostalom) ne bi bila moguća bazična (biološka) obnova društva, a time niti njegov opstanak;

(3) da su žene, uprkos svojoj brojnosti i važnosti za opstanak cjelokupne društvene zajednice, opresirana društvena grupa (u političkom, moralnom i kulturnom smislu) i da su to bile kroz mnoga prethodna stoljeća;

(4) da su najbolja potvrda istinitosti navedenih teza o položaju žena u prošlosti i sadašnjosti upravo znanstveni radovi s područja historiografije, koji nikako, ili samo marginalno uključuju žene (i to pojedinke) u pregled povijesnih zbivanja;

(5) da je razvijanje samosvijesti o ravnopravnoj ulozi žena u kreiranju uvijeta društvenog života, kao i njegove povijesti, neophodno za razvoj moderne, demokratske i sretne društvene zajednice;

(6) da se ženska samosvijest može prvenstveno i najbolje razviti putem njihova boljeg obrazovanja i samoobrazovanja, koje neminovno mora sadržavati i spoznaje o vlastitoj historijskoj ulozi, kao i znanstvenu revalorizaciju te uloge uopće;

(7) da se spoznaje o različitim aspektima života žena ne mogu samo mehanički dodati postojećim znanstvenim spoznajama, već ih je neophodno nanovo utvrditi putem sasvim originalnih kriterija vrednovanja te novih izvora i metoda, u okviru novih znanstvenih disciplina, među kojima posebno mjesto pripada historiji žena.

Sumirajući na određen način glavna stajališta zapadnoevropskih i američkih teoretičarki ženske povijesti, Mirjana Gross u radu "Nevidljive žene" zaključuje kako je "brojnim radovima iz historije žena zajednički otpor protiv vizije o prividno neizbježnim dihotomijama koje su tobože oblikovale 'uloge' i posebne životne sfere muškaraca i žena"⁶, odnosno otpor protiv vizije o dualizmu između "prirode" kojom je definiran ženski svijet, i "kulture" koju su stvorili muškarci. Ona, osim toga, u korist znanstvene revalorizacije sadržaja koji se odnose na djelovanje žena tijekom povijesti ističe često spominjanu feminističku tezu, da javni život duboko ulazi u sve pore obitelji pa tako "domaćinstva nisu

⁵ Ovakva sistematizacija feminističkih teorija preuzeta je od Patricie Madoo Langermann i Gill Niebrugge-Brantley, iz: Ritzer, 1988:292.
⁶ Gross, 3/1993:63

nedruštveno mjesto ljubavi i privatnosti nego prostori ne-vrednovanog i neplaćenog ženskog rada u kući i za preživljavanje, od kojeg profitira kapitalistička ekonomija i dakako muškarci i supruzi⁷.

Temeljeći se, tako, na relativno kasno utvrđenim kategorijama razlikovanja spolno-rodnih⁸ osobitosti muškaraca i žena tijekom prošlosti, ženska je historija u svojoj evoluciji prošla kroz nekoliko razvojnih faza.

Prva faza - jedinstvo ženskih interesa: Tijekom 1970. godina razvila se postupno prva faza ženske povijesti kao teorijska kategorija i znanstvena disciplina, koja je istovremeno predstavljala značajan segment ženskih studija i specifičan aspekt istraživanja tema s područja socijalne historije. Ona se osnivala na bazičnim postulatima "romantičarskog" feminizma koji je isticao važnost (rodnog) zajedništva žena, bez obzira na sve potencijalne i stvarne razlike među njima. Začeci historije žena nastali su u SAD-u u času kada su historičarke i studentice povijesti, tadašnje članice *American Historical Association-a* (AHA) nezadovoljne svojim profesionalnim statusom kao i općim trendovima razvoja historijske znanosti, osnovale posebno tijelo za profesionalnu promociju historičarki u struci (1969. godine), *Coordinating Committee on Women in the Historical Profession* (CCWHP). Ova je organizacija odmah uputila zahtjev Američkom historijskom udruženju (AHA) da i ono formira specijalnu komisiju koja bi pratila profesionalni položaj historičarki, obrazlažući ga premalom zastupljenošću žena kako u Udruženju, tako i u profesiji uopće. U početku su se američke historičarke okupljene u CCWHP nadale da će u okviru nove socijalne historije, koja se razvijala tijekom 1960-ih sa ciljem da obznani historijsko postojanje i onih sa "margine društva", i žene pronaći svoju povijest. Međutim, umjesto toga, ubrzo uviđaju da su iste intelektualne pretpostavke koje su postavile muškarca u središte svih zbivanja u tradicionalnoj historiografiji, odredile njegovo centralno mjesto i u novoj socijalnoj historiji, te postepeno utvrđuju postulate za nastanak nove i sasvim originalne historijske grane. Njen je prvi zadatak bio da otkrije i identificira žene koje su se na razne načine istakle u prošlosti u okviru tradicionalnih standarda vrijednosti. U drugoj su fazi trebale preispitati živote poznatih žena i njihovu djelatnost, postavivši sasvim nove kriterije za valorizaciju te djelatnosti. Tako je otkriveno postojanje "ženske kulture" kao sinonima za specifično povijesno iskustvo zajedničko svim ženama bez obzira na mjesto i vrijeme u kojem su živjele. Rezultati višegodišnjih istraživanja historičarki o životu žena u prošlosti konačno su obznanjeni široj javnosti u ožujku 1973. godine, kada su Amerikanke organizirale Prvu konferenciju o povijesti žena na *Douglass Collegeu* (*Rutgers University*) u Berkshireu. Konferencija je okupila oko 500 sudionica i ostavila iza sebe publikaciju pod nazivom "Clio's Consciousness Raised: New Perspectives on the History of Women", sa 14 objavljenih izlaganja koja su obuhvaćala slijedeće teme: ženska kontrola vlastitog tijela, zdravlje žena i medicinski establishment muškaraca, obrazovanje i profesionalno napredovanje žena, domaćinske dužnosti žena, njihova strategija upotrebe domaćinske tehnologije i raspodijele ograničenih porodičnih izvora, moć žena viših staleža kao posljedica njihovog obiteljskog porijekla tijekom srednjeg vijeka, žene i religija tijekom 19. stoljeća, viktorijanske "savršene dame", viktorijanske prostitutke. Navedena je konferencija predstavljala vrhunac prve faze u razvoju historije žena, uprkos činjenici što je, istovremeno, pokazala bitne slabosti osnovnih feminističkih teza o jedinstvenosti ženskih interesa, bez obzira na prostor, vrijeme i kulturu, odnosno neovisno o njihovoj rasnoj i klasnoj pripadnosti.⁹

Druga faza - pluralitet ženskih iskustava: Zbog toga se, već krajem 1970.

⁷ Isto, 61-63.

⁸ O pojmovnom razlikovanju spola i roda vidi poglavlje pod naslovom "Određenje osnovnih pojmova: spol i rod"

⁹ O tome vidi u: *Revolution in Knowledge*, 1992:130-132.

godina, sa sve većim brojem kompleksnih povijesnih istraživanja i analiza o životu žena u prošlosti, javlja spoznaja o različitosti njihovih iskustava kroz različite kulture i razdoblja, a romantičarsku feminističku tezu o sličnostima zamjenjuje zahtjev za razumijevanjem pluraliteta (ženskih) iskustava. Uočene su bitne razlike s obzirom na način na koji (i žene, također) međusobno dijeli rasa, etnicitet i klasa, dob i spolni afiniteti. Potvrđeno je, nadalje, da nisu jednaki životi koje one vode kao gospodarice i robinje, imigrantice i migrantice, stanovnice grada, predgrađa, ili sela, kao niti iskustva koja imaju s obzirom na mnogobrojne tipove posla koji rade izvan doma, niz reproduktivnih i majčinskih iskustava, kroz vrlo različite svjetove svojih brakova, samohranog majčinstva, ili udovištva. Ukratko, utjecaji geografije i religije na obrasce ženskih života, mogućnosti izbora vlastitog formalnog i neformalnog obrazovanja, kao i niz sličnih okolnosti koje jednako modeliraju svjetove muškaraca i žena i određuju njihove sudbine kroz povijest, postale su postupno bitne varijable za rekonstrukciju povijesne zbilje, s kojima se historija žena trebala ozbiljnije pozabaviti u svojoj drugoj razvojnoj fazi¹⁰.

Ove su spoznaje tijekom 1980. godina određivale osnovne pravce ženskih historijskih istraživanja, koja su, kao i desetak godina ranije, prezentirana javnosti zajedničkim konferencijama i njima odgovarajućim publikacijama. Ovoga je puta, međutim, inicijativa potekla iz Evrope, od historičarki ženske povijesti njemačkog govornog područja, koje su redovno održavale svoje godišnje susrete. Na njihovoj petoj konferenciji u Beču, u travnju 1984. godine, kojomu je prisustvovalo čak 50 norveških historičarki, pretežno članica Norveškog nacionalnog udruženja historičarki, odlučeno je da se krene u organizaciju međunarodnog kongresa pa je u tu svrhu imenovan i organizacijski odbor za njegovu realizaciju. Nakon nepune dvije godine, u ožujku 1986. godine, Međunarodni kongres ženske historije održan je u Amsterdamu, okupivši u velikom broju historičarke, ali i predstavnice ženskih studija te različitih feminističkih i antirasističkih organizacija i pokreta iz gotovo čitavog svijeta. Tu je zabilježeno učešće oko 700 sudionika, pretežno žena, koje su dolazile iz ukupno 31 zemlje Zapadne i Istočne Evrope, Sjeverne i Južne Amerike, Afrike, Azije i Australije¹¹. Rad se kongresa održavao unutar 13 osnovnih kronološko-tematskih grupa, koje su se dalje raslojavale na specijalizirane podteme kao što je, na primjer: historija starog vijeka (grčke predstave o ženama, žene u rimsko doba), žene u srednjem vijeku (srednjovjekovni izvori o ženama, literarni izvori o srednjovjekovnoj ženi, religiozne žene, ljubav na selu), kasni srednji vijek (progoni vještica, obrazovane žene i znanstvenice, žene i religija, rad i svakodnevni život žena u gradu), ženske predstave (shvaćanja), spolnost (spolnost i religija, brak i materinstvo, prostitucija, seksualna reforma u međuratnom razdoblju), lezbijstvo, zaposlene žene, žene u obrazovnim institucijama (obrazovanje djevojaka od 18-20. st., učiteljice u 19. st., prva generacija žena na sveučilištu, škole za socijalni rad, domaćinsko obrazovanje poslije 1945., socijalizacija i razvoj sela, obrazovanje i lezbijstvo), žene u politici (žene i mir, žene i organizacije, politička i osobna iskustva), feminizam (biografije političkih žena, mreža ženskih organizacija, feminizam i socijalne reforme, feminizam i ženska seksualnost, ženski pokret i humanizam, feminizam i politika, ženski pokret nakon 1945., suvremeni ženski pokret), metode i teorije ženske historije (historiografija historije žena, etnocentrizam u historiografiji, teoretski koncepti, kvantitativne metode, oralna historija), podučavanje historije žena te historija žena u zemljama "Trećeg svijeta" (rod i rad u postkolonijalnom

¹⁰ Isto.

¹¹ Kongresu, koji se održao od 24-27. ožujka 1986. u Amsterdamu, prisustvovala su predstavnice slijedećih država: Njemačke, Velike Britanije, Francuske, Finske, Švedske, Danske, Španjolske, Austrije, Islanda, Italije, Belgije, Grčke, Švicarske i Nizozemske; SAD-a, Kanade, Argentine, Mexika, Čilea i Kolumbije; Indije, Egipta, Maroka, Sudana i Zambije te Australije, Ecuadora, Ghane, Sri Lanke i Tanzanije. Kongresu su svojim izlaganjima dale doprinos i 3 zagrebačke povjesničarke (kao predstavnice tadašnje SFR Jugoslavije): mr. Lydia Sklevicky, Andrea Feldman i Dubravka Peić.

kontekstu, povijest ženskog pokreta, kolonijalna i kolonizatorska žena)¹². Sama je konferencija bila popraćena i dodatnim feminističkim manifestacijama, kao što su, na primjer: izložbe publikacija i umjetničkih radova (žena i o ženama), obilaskom ženskog arhiva u Amsterdamu te inicijativom za osnivanje međunarodne mreže historičarki.

Treća faza - historija roda: U skladu s postavkama jedne od najpoznatijih suvremenih teoretičarki historije žena s kraja 1980. godina, Gisele Bock, ženska se povijest u posljednjem desetljeću 20. stoljeća sve više počinje povezivati sa rodnom kao kompleksnim, socio-kulturnim fenomenom. Ovaj stav, nadalje, implicira potrebu proučavanja ne samo pojava unutar rodova, već i odnosa između njih, sa krajnjim ciljem da se tako stečene spoznaje uključe u postulate opće povijesti. U tom pogledu ženska povijest nije isključivo orijentirana na područja djelatnosti u kojima su prisutne samo žene (ženske organizacije, ženska kultura, suvremeno domaćinstvo i sl), ili na ona u kojima žene čine većinu (na primjer: progon vještica tijekom srednjeg vijeka, institucije socijalne pomoći), već istražuje i takve oblasti u kojima su žene jednako prisutne kao i muškarci (porodični i rodni odnosi, klase, etničke manjine), ili ona u kojima su muškarci dominirali, ali koja su, bez obzira na to, imala upravo presudan značaj na život žena (ratovi i historija ratovanja, tvornički rad, historiografija i sl), kao i područja u kojima su potpuno odsutne (na primjer: opće pravo glasa u 19. i većem dijelu 20. st). Za postizanje svojih istraživačkih zadataka, ona koristi sve historijske metode i pristupe, od biografije i oralne historije, do studija društvene mobilnosti, demografije i porodične historije; po svojim temama ulaziti u sadržaje kulturne, antropološke, ekonomske i političke povijesti, no originalna je po sasvim novim pitanjima koja postavlja, a po svojim stavovima i dalje je pod utjecajem feminističkog iskustva i mišljenja¹³.

Usmjerena, dakle, sve više ka principu roda, kao kategoriji razlikovanja i vrednovanja, ženska se povijest dalje razvija čineći vrlo bitan element sveobuhvatnog studija žene, njenog društvenog, političkog i uopće kulturnog položaja kako u prošlosti tako i u suvremenom svijetu. Ona, tako, nastoji prevladati nedostatke nastale uslijed potpunog isključenja roda kao društvene kategorije i njegove redukcije na predmet istraživanja isključivo prirodnih znanosti. Shodno tome, ženska historija (kao historija roda) ima zadatak istražiti rodno-određene prostore, ponašanja i djelatnosti, odnosno rodno-određenu diferencijaciju u okviru pojedinih društava tijekom prošlosti. Međutim, povijest roda ne treba samo pokazati konkretne manifestacije razlika među spolovima u različitim društvima i vremenima, već i varijacije odnosa unutar ženskog spola kao i one unutar muškog, te konačno, ukazati na rodno-određenu hijerarhiju kao na odnos moći između muškaraca i žena¹⁴.

Shodno ovakvim najnovijim tijekovima teorijskog razvoja "znanstvenog" feminizma, poistovjećuje M. Gross "gender history" (historija roda) s historijom žena, ističući kako historija roda "razvija svijest da su prošle i sadašnje zbilje različite u shvaćanju muškaraca i žena". Ona, međutim, upozorava na jednu od novijih disciplina unutar ženske povijesti - "historiju spolova" u okviru koje se u posljednje vrijeme sve više raspravlja o povijesti tijela i seksualnosti. Ova disciplina nastaje na inicijativu feminističkih teoretičarki roda, ali pod utjecajem francuske antropološke historije i teza Michela Foucaulta da se seksualnosti proizvode, da se njima upravlja i da ih vlast nadzire. "Odnosi prema 'tijelu' i 'seksualnosti' smatraju se društvenim konstrukcijama uz pomoć teze društvenih i prirodnih znanosti i medicine koje ih stalno mijenjaju"¹⁵.

¹² International conference on Women's History, 1986.

¹³ Vidi u: Bock, 1989:7-30.

¹⁴ Isto, 11

¹⁵ Gross, 3/1993:63

Istakli bismo na kraju kao zaključak tezu, da ono što povezuje historiju roda i historiju žena jeste njihova interdisciplinarnost i nastojanje da uz pomoć savim novih, ili na nov način iščitanih tradicionalnih izvora i korištenjem najrazličitijih metoda nastoje rekonstruirati povijesnu zbilju. Napomenuli bismo, ipak, da postoje određene razlike između ženske historije i historije roda, unatoč njihovoj interaktivnom odnosu i decidiranom nastojanju posljednjih godina da se historija žena što više približi proučavanju međurodnih odnosa. Te su razlike vidljive, prije svega, u određenju osnovnog istraživačkog zadatka, odnosno u *sadržajima i temama* istraživanja dviju disciplina: historija žena prvenstveno daje pregled društvenih činjenica koje se neposredno odnose na žene, ili su predstavljene sa ženskog aspekta, dok historija roda prati događaje, pojave i procese na taj način da učini vidljivima međusobne odnose muških i ženskih aktera. Iz toga proizlazi i druga razlika među njima, vidljiva u *moogućnostima i dometu teorijskog uopćavanja*: po rezultatima istraživanja, odnosno po činjenicama kojima raspolaže, historija žena je posebna, segmentirana, uže specijalizirana disciplina i prema tome, subordinirana široj i općenitijoj historiji roda, koja djelomično koristi rezultate istraživanja ženske historije za svoje teorijske postavke.

Iz navedenih karakteristika vidimo da se povijest roda u osnovi javlja kao opća povijest, obogaćena novom analitičkom kategorijom kao relevantnim kriterijem za valorizaciju povijesne stvarnosti, odnosno obogaćena historijom žena kao svojim nerazdvojnim segmentom. Historija žena je, također, kao dio historije roda nužno modificirana nekim postulatima i zakonitostima koje su potvrdila tradicionalna historijska istraživanja u okvirima opće povijesti pa time, ujedno, i sama sadržajno obogaćena.

Određenje osnovnih pojmova: spol i rod

Stavljajući pod lupu društvene pojave i događanja u kojima su pretežito ili isključivo prisutne žene, odnosno reinterpetirajući povijesna iskustva sa stajališta žena, ženska je povijest, između ostaloga, pokušala unijeti i određene terminološke specifičnosti u sadržajne analize društvene svakodnevice. U tradicionalnom se komuniciranju tim terminoloških posebnostima nikada ranije nije pridavala važnost, ali su se one pokazale bitnima kako za određenje predmeta istraživanja, tako i za razumijevanje istraživačkih ciljeva i metoda, a samim time za opravdanje opstojnosti historije žena kao nove znanstvene grane. Radi se, prije svega, o razlikovanju pojmova spola i roda, koje su među prvima počele isticati utemeljiteljice ženske povijesti sredinom 1970. i početkom 1980. godina: Natalie Zemon Davis¹⁶, Ann D. Gordon, Mary Jo Buhle i Nancy Shrom Dye¹⁷ te Joan Kelly¹⁸, dok su teorijsko rješenje ovoga problema detaljnije analitički razradile Joan W. Scott u radu "Gender: A Useful Category of Historical Analysis" (u "American Historical Review", 91/1986:1053-75) i Gisela Bock u svojim radovima "Geschichte, Frauengeschichte, Geschlechtergeschichte" (u "Geschichte und Gesellschaft", 14/1988) i "Women's History and Gender History" (u "Gender and History", 1/1989).

Glavne su kriterije za definiranje ova dva pojma navedene autorice pronašle u dotadašnjoj znanstvenoj praksi kao i u njihovoj uobičajenoj terminološkoj primjeni. Prateći analitički značenje pojmova spola i roda prvenstveno u radovima sljedbenica ženskih studija, ali i predstavnika tradicionalnih društvenih znanosti, pokazale su slijedeće razlike među njima:

¹⁶ Natalie Zemon Davis, 3/1975-76, "Women's History in Transition: The European Case", *Feminist Studies*

¹⁷ Ann D. Gordon, Mary Jo Buhle, Nancy Shrom Dye, III/1976, "The Problem of Women's History", *Libertating Women's History*, Urbana

¹⁸ J. Kelly, 1984:51-64., "The Doubled Vision of Feminist Theory", *Women, History and Theory*, Chicago

(1) Spol je *jednostavna* kategorija sastavljena isključivo od bioloških činjenica (kromosoma, hormona, fizičkih i fizioloških osobina), dok je rod *složena* kategorija kojoj je imanentan biološki spol, ali obuhvaća i sve relevantne društvene činjenice vezane uz spol (npr. društvene vrijednosti, običaje, moralne norme i pisane zakone koji se odnose na ulogu, status i način međusobnog komuniciranja između pripadnika pojedinih spolova);

(2) Spol je urođen i *nepromjenjiv* (prirodan) entitet s obzirom na vrijeme i prostor, dok je rod *promjenjiv* (artificijelan) u onom svom dijelu koji se odnosi na društvene činjenice;

(3) Spol je *biološka kategorija* (jer ga određuju samo urođene i nepromjenjive biološke činjenice), dok je rod *društvena kategorija* (jer je značajno određen upravo društvenim činjenicama koje određuju ulogu i status spola u određenom vremenu i prostoru);

(4) Spol je, prema tome, jednostavna biološka kategorija sastavljena od urođenih i nepromjenjivih bioloških činjenica, dok je rod pretežito socijalna kategorija sastavljena od društvenih činjenica koje određuju ulogu, status i način međusobnog komuniciranja pripadnika pojedinih spolova unutar određene društvene zajednice u određenom vremenu.

Po tome kako su navedene opće postavke o međusobnim razlikama između spola i roda u svojim teorijskim raspravama interpretirale pojedine predstavnice ženske povijesti, vidljivo je da su ovi bazični pojmovi dobrim dijelom ostali nejasni čak i samim sljedbenicama istraživanja ženskih tema pa ih one i dalje vrlo često upotrebljavaju kao sinonime. Ilustrirat ćemo to na primjerima teorijskih postavki dviju autorica, koje su se upustile u detaljniju elaboraciju spomenutih principa, a navode i probleme vezane uz njihovu primjenu. Prva od njih je J. W. Scott koja je u ranije navedenom teorijskom radu najprije u potpunosti eliminirala pojam spola kao neadekvatan za terminologiju historijskih studija te definirala "rod" analitičkom kategorijom neophodnom za potpuno razumijevanje složenih društvenih odnosa u suvremenom svijetu kao i tijekom prošlosti. Ovaj pojam pokušala je objasniti usporedno s kategorijama klase i rase, određujući ih osnovnim uzrocima nejednake raspodjele moći u društvu. No, za razliku od dobro elaboriranog pojma klase (Marxovom teorijom dijalektike i historijskog materijalizma), autorica primjećuje da pojmovi roda i rase još uvijek ostaju nejasni u suvremenoj historijskoj teoriji, kao i u konkretnim istraživanjima, tako da nisu rijetki slučajevi da se čak i u ženskim studijama "rod" jednostavno primjenjuje kao puki sinonim pojmu "žena"¹⁹.

Slične je teze iznijela i G. Bock koja je, međutim, više od J. W. Scott dala mjesta sadržajnom razlikovanju pojmova spola i roda. Objašnjavajući pojam spola, G. Bock ističe nekoliko bitnih momenata koji utječu na njegovo pojmovno određenje: prije svega, to je spoznaja da postoje bitne teorijske razlike između "spola" i "roda", uprkos činjenici što su se u tradicionalnoj terminologiji vrlo često upotrebljavali kao sinonimi, tako da se "spol" mnogo češće od pojma roda vezivao uz biološke karakteristike osobe - isticanje urođenih, nepromjenjivih konstanti, koje onda posredno ili neposredno uvjetuju socijalni status pojedinaca. Zbog toga su, smatra ona, teoretičarke ženske povijesti upotrebu toga termina u društvenim znanostima vrlo rano izložile kritici, smatrajući ga suviše statičkim, redukcionističkim modelom i osnovnom zaprekom razumijevanju složenih i dinamičnih historijskih pojava. Drugi momenat na koji upozorava G. Bock jeste činjenica da se "spol" gotovo uvijek upotrebljava pri identifikaciji žena, ali ne i muškaraca i na taj način postaje modernom metaforom za staru pretpostavku da su muškarci "nad-rodna" a žene "rodna bića", da su muškarci "prvi" a žene "drugi spol", ili samo "spol", kako je bilo uobičajeno reći tijekom 19. stoljeća.

¹⁹ J. W. Scott, 91/1986:1054.

Iz toga G. Bock izvodi treću bitnu osobinu "spola" - naime, terminološka nedosljednost pri pojmovnom klasificiranju muškaraca i žena uvijek implicira i određene rodne predrasude, redovno prisutne prilikom primjene pojma spola, koji ujedno predstavlja i negativan vrednosni sud, ili bolje rečeno, metaforu za nedostatak vrijednosti - inferiornost te se upotrebljava za sasvim specifične, "ženske" oblasti djelovanja (kao što je rađanje, odgoj djece, kućanski poslovi). Slična se negativna valorizacija, osnovana na "biološkim" činjenicama, primjenjuje i kod nekih socijalnih fenomena, manje ili više isključenih iz društvenog života: etničkih grupa, rasa, bolesnika, nemoćnih i starih, omladine i sl. Na taj se način, zaključuje G. Bock, fizičke razlike koriste kao legitimni bazični društveni odnosi i, posebice, odnosi moći; one postaju metaforama za stvarne ili simbolične različite načine života, a oboje, suvremeni rasizam kao i suvremeni seksizam, svrstavaju "strance" ili "drugu" grupu u inferiorne, poričući im prije svega pravo da budu ravnopravni, ali i pravo da budu drugačiji a da za to ne budu kažnjeni. Ukratko, "diskriminiraju one koji žive, moraju živjeti, žele živjeti drugačije, s obzirom na tijelo, duh, emocije, tj. kulturu, od grupe koja postavlja kulturne norme i vrijednosti"²⁰. Suprotstavljajući se shvaćanju po kojemu fizičke ili biološke (tj. spolne) razlike među ljudima opravdavaju njihovu društvenu i političku nejednakost, G. Bock tvrdi nadalje, da "nije anatomija, već kultura u obliku spolno-valoriziranih sudova ta koja donosi mnogo slabije vrednovanje ženskih aktivnosti". Kritikom tradicionalnog shvaćanja spola, ona tako dolazi do pojma roda (gender, Geschlecht, genere, genre), kojega smatra "analitičkom kategorijom i kulturnom činjenicom u prošlosti i sadašnjosti, koja se odnosi na kompleks odnosa i procesa vezanih za spol". Uvođenje kategorije roda u znanstvene studije kao fundamentalne kategorije društvene, kulturne i historijske stvarnosti, percepcije i istraživanja, ona dovodi u svezu s pojavom ženskih studija od sredine 1970. godina. Jedan od osnovnih razloga za to, bio je zahtjev da se žensko pitanje, ženska povijest i ženske studije ne reduciraju na puko proučavanje spola, u smislu biološke seksualnosti, već da obuhvate sve oblasti društva, uključujući i njegovu strukturu. U skladu s tim, pojam roda podrazumijeva nužnost da se opća povijest također promatra i sa stajališta spolova: kao rodna povijest²¹.

Razmišljanja historičarki o pojmovnim i terminološkim određenjima bitnih teorijskih kategorija u istraživanju ženske historije mogli bismo zaključiti tvrdnjom da je današnja percepcija spola i roda najvećim dijelom posljedica razvoja rod-nih odnosa, posebice onih utemeljenih u 18. stoljeću, ali i posljedica razvoja kulture i znanosti uopće. Stoga se spolovi i njihovi međusobni odnosi moraju istraživati kao socijalni, politički i kulturni entiteti, oni ne mogu biti svedeni na činjenice izvan historije, a još manje na jednostavne, uopćene, primarne ili urođene principe ili uzroke. Na taj način od jednostavnog, biološkog i reduciranog pojma spola dolazimo do kategorije roda, analitičkog oruđa koje nam pomaže da otkrijemo zanemarena područja historije. Važno je pri tom naglasiti da kategorija roda jeste i mora biti shvaćena kao kontekstom određena i o kontekstu ovisna, ona se ne smije koristiti kao statičan uzorak, ili mit o prapočetku pri objašnjavanju panorame historijskih zbivanja. Njegova snaga nije u isključenju - redukcijom historije na model - već u obogaćivanju, u smislu otkrivanja historijskih različitosti i promjenljivosti²².

Osim navedenih definicija spola i roda proizašlih iz pera historičarki i ostale su zagovornice ženskih studija još od 1960. godine nadalje razvile različite varijante teorije roda, prvenstveno u okviru sociologije: Betty Friedan, Virginia Johnson, Shere Hite, Suzanne J. Kessler, Wendy McKenna, Alice Rossi, Janet

²⁰ Bock, 1989:11-13.

²¹ Isto, 10,15.

²² Isto, 11.

Lever, Raphaela Best, Sara Ruddick, Carol Gilligan, Debra R. Kaufman i Barbara L. Richardson, Sandra M. Gilbert, Susan Gubar i dr. One su svojim teorijskim postavkama, ali i primijenjenim sociološkim istraživanjima, argumentirale postojanje tri osnovna principa rodnog razlikovanja: biološkog, institucionalnog i socijalno-psihološkog²³.

Ženske studije

Usporedno s razvojem historije žena, idealno zamišljene kao međudisciplinarnarodne historije koja bi trebala istražiti svu složenost socijalnih odnosa unutar i između muškog i ženskog spola u prošlosti, u praksi se do kraja 1970. godina utemeljila još jedna složena znanstvena disciplina pod nazivom ženskih studija. Historijski razvoj i ciljeve ove discipline sustavno su opisale Anderson i Zinsser u svom radu "A History of Their Own" (1988). One tvrde da ženske studije predstavljaju specifičan segment široko shvaćene povijesti roda i, slično historiji žena, nastaju kao posljedica intenziviranog ženskog pokreta u Americi i zapadnoj Europi od sredine 1970. godina. Najprije se javljaju na području književnosti kao feministička kritika postojećeg literarnog izraza i literarna prezentacija osebujnog "ženskog" senzibiliteta, a zatim osvajaju i ostale grane umjetnosti. U namjeri da izraze osjećaje vlastite "ušutkanosti" (ali i slično iskustvom mnogih generacija žena), kao i erotičnost koju su smatrale karakterističnim ženskim epitetom, književnice kreiraju nove jezične i govorne oblike, uvode nove teme i izraze. Time će, kao i feminističkom kritikom književnog i uopće umjetničkog stvaralaštva, utemeljiti nove standarde za revalorizaciju dominantnih "muških" vrijednosti u europskoj kulturi.

S polja umjetnosti, interes za specifične ženske probleme postepeno se u vidu "ženskih studija" proteže i na društvene znanosti - antropologiju, psihologiju, pedagogiju, sociologiju, političke nauke i ekonomiju. U okviru ovih znanstvenih disciplina najprije počinju djelovati žene-istraživači inspirirane feminističkim idejama, uvodeći neminovno nova stajališta i kriterije, koji su stavili u sumnju neprikosnovenost dosadašnjih teorijskih modela. Posljedica je svega toga, između ostalog, bila i pojava historije žena, novog znanstvenog područja i vrlo značajnog segmenta ženskih studija, koji je trebao upozoriti stručnjake s područja različitih društvenih disciplina na specifičnu povijesnu djelatnost žena. U mnogim europskim zemljama (Engleskoj, Njemačkoj, Francuskoj, Španjolskoj, Italiji, skandinavskim zemljama) studij ženske povijesti, kao i "ženske studije" uopće, postao je i formalno priznat do kraja 1970. godina, a njegova su otkrića značajno promijenila načine na koje je povijest podučavana, periodizirana i tumačena. Kreatorice "ženske povijesti" postepeno su došle do zaključka da historija koja istinski uzima u obzir žene kao povijesne subjekte ne priznaje jednostavno dodavanje priloga o životima žena na poglavlja tradicionalnog sadržaja. Zbog toga su sebi stavile u zadatak nanovo promisliti povijesne teme, promatrajući kako se mijenja povijest čovječanstva ako se u nju inkorporiraju žene kao nerazdvojan segment. Sukladno tome, "ženske studije" uopće, počinju težiti ne samo promjeni života žene, već promjeni cijelog svijeta²⁴.

U svom radu koji daje pregled teorijskih stavova zapadnoevropskih predstavnica ženskih studija, M. Gross također ističe da ženske studije nužno moraju biti interdisciplinarne, uključujući etnologiju, psihologiju, socijalnu psihologiju, sociologiju, politologiju, filozofiju i medicinu, ali uvijek povijesno orijentirane jer im treba povijesno opravdanje. Njihov je cilj, dakle, da preispitaju tradicionalne

²³ O tome više vidi u: Ritzer, 1988:293-295; 401-445 (bibliografija).

²⁴ O tome vidi u: Anderson-Zinsser, 1988:427-429.

pojmove, strukture mišljenja i znanstvene kategorije koje je izgradila “muška” znanost, nastojeći postići preokret “u razumijevanju svih ljudskih aktivnosti i osnovnih pitanja spoznajnog stila te epistemoloških vrijednosti”. Na optužbe da svoju ideologiju pretpostavljaju osnovnim normama historijske znanosti, sljedbenice ženskih studija odgovaraju učenjima dvojice francuskih pisaca: Foucaultovim tezama o ovisnosti znanja i znanosti u različitim razdobljima od potreba središta moći; i metodom “dekonstrukcije” Jacquesa Derride, kojom pokušavaju analizirati opće koncepte kao što su sloboda, razum, znanost i posebice prikaz odnosa spolova u “muški” centriranoj znanosti, istraživanjem položaja žena i odnosa spolova u pojedinim povijesnim razdobljima i prostorima²⁵.

Orijentacija ka socijalnoj historiji

Uzimajući u obzir obrazloženja iz prethodnog poglavlja, mogli bismo izdvojiti nekoliko osnovnih elemenata historije žena, koji bitno uvjetuju njezina teorijsko-metodološka načela i orijentacije, a to je, prije svega: emocionalni poticaj za njezino utemeljenje (koje potječe od feminističkog poimanja žene kao većinske, ali marginalizirane društvene grupe), interdisciplinarnost pri rekonstrukciji života žena u prošlosti (proističe iz potrebe istraživanja i onih društvenih činjenica o kojima ne postoje naznake u tradicionalnim historijskim izvorima), uvođenje novih kriterija valorizacije sadržaja i rezultata istraživanja (napr. kategorije “roda” kao osnovnog principa procjene povijesnih činjenica i pojava) te aktivan odnos prema društvenoj stvarnosti (s ambicijama njezine promjene). Prema navedenim je obilježjima jasno vidljivo da historija žena ima bitnih dodirnih točaka sa teorijskim postavkama socijalne historije pa je, stoga, sasvim izvjesno da će u svojim istraživanjima crpiti inspiraciju i koristiti iskustva koja joj ona može pružiti.

Veza između historije žena i socijalne historije, također, nužno proizlazi iz definicije roda kao društvene kategorije i shvaćanja historije roda kao historije društvenih odnosa. Već smo spomenuli ranije da socijalna historija ne mora nužno uključiti historiju žena, ukoliko se bavi “nad-rodnim” društvenim pojavama, no teško bi se moglo reći obrnuto. Naime, ženska je historija u najvećem broju slučajeva segment socijalne historije, a predmet njezina interesa, gotovo u svim vremenima, ona društvena kategorija koja egzistira pri marginama društvenog života. Kako bismo bolje pojasnili odnos socijalne i ženske historije i odredili u čemu se sastoji praksa orijentacije ženske historije ka socijalnoj, ponovno ćemo se osvrnuti na relevantne stavove sljedbenica ženske povijesti.

Još je G. Bock naglasila da su rodovi društvene kategorije, a spolovi biološki i društveno uvjetovane činjenice²⁶, iz čega proizlazi zaključak da je historija žene, i historija roda uopće, istovremeno i neizbježno i socijalna historija. Međutim, ona također smatra da postoji bitna razlika između ženske historije i tradicionalne historije društva, koja se prvenstveno i isključivo temelji na klasnoj strukturi i stratifikaciji, podrazumijevajući tako preusko shvaćanje “društvenoga”. Naime, najčešće izjednačavanje pojma “društveno” sa pojmom “klasno”, ističe G. Bock, dovodi do stajališta da su ostali društveni odnosi, npr. oni između rasa ili spolova, odnosi ne-društveni, nad-društveni, ili čak, isključivo “biološki”. Pri tome se, u pravilu, klasni odnosi vrednuju kao mnogo relevantniji od potonjih. Kritizirajući, nadalje, teoriju i praksu (“tradicionalne”) socijalne historije, G. Bock smatra da se niti klasa, a niti rod ne osnivaju na međusobno homogenim grupama, a još manje na grupnoj solidarnosti, već su obje kategorije određene

²⁵ Gross, 3/1993:59-60.

²⁶ Bock, 1989

društvenim kontekstom, obje su realiteti društvenih odnosa unutar pojedinih socijalnih grupa. Zbog toga je, smatra ona, i povijest žena usko vezana uz pojam klase, ali mnogo više slojevita u njegovoj konceptualizaciji nego što je to uobičajeno u slučajevima kada se radi o muškarcima (ili općoj povijesti, npr.). U prvom se slučaju, naime, postavljaju kao osnovni kriteriji odnos prema kapitalu, proizvodnji, tržištu, ili zaposlenosti - dok je kod žena, naprotiv, bazičan odnos prema muškarcima njihove obitelji, posebice ocu i mužu; zatim drugačije rodno-određeno iskustvo klase, koje uključuje i rad za članove porodice; te na poslijetku odnosi između žena različitih klasa, koji su u pravilu drugačiji od onih među muškarcima.

Promatrajući rod kao sociokulturni odnos, teoretičarke ženske povijesti na potpuno nov način promatraju veze između njega i ostalih sociokulturnih odnosa, a to su, na primjer: rasa, dob, seksualnost, kultura, jezik, sloboda, religija, porodica, ekonomija. Tvrdnju da rodno-neutralne društvene kategorije nose veću važnost od rodno-određenih, pobijaju činjenicom da svaka od njih, ipak, ima drugačiji povijesni značaj za muškarca nego li za ženu. Tako je, npr., za G. Bock kod pojma "bogatstva" rodna dimenzija potpuno jasna: žene kao društvena grupa imale su manje prihode od muškaraca, posebice tijekom 19. i 20. st., i to u tri slučaja - kao domaćice nisu uopće imale prihoda, kao službenice iz nižih i srednjih društvenih slojeva imale su manja primanja od muškaraca svoje klase, a u skupini najbolje plaćenih službenika gotovo da uopće nisu bile ni zastupljene. Imajući, dakle, na umu da svaki sociokulturni odnos ima drugačiji smisao za muškarce nego li za žene, G. Bock zaključuje da je svaki od tzv. rodno-neutralnih odnosa između ljudskih bića također uzrokovan rodnim odnosima. Rod je sastavni i stalni element svih ostalih odnosa, a rodni odnosi jednako su relevantni kao i svi ostali ljudski odnosi. I obrnuto, svi ostali ljudski odnosi doprinose i utječu na rodne odnose. Povijest, prema tome, za ovu autoricu nije samo pregled muškarčevog, već i ženinog iskustva, pa stoga i ne smije biti promatrana samo s muškog, koje se redovno skriva pod maskom rodno-"neutralnog" stajališta²⁷.

Teorijskim razmatranjima o ulozi i mjestu historije žena u okviru povijesnih istraživanja društvenih struktura, već je krajem 1960. godina praktičan doprinos pružila američka historičarka Gerda Lerner. Za razliku od G. Bock koja se prvenstveno koncentrirala na teorijsko razmatranje roda kao relevantne kategorije socijalnih istraživanja, G. Lerner je do sličnih zaključaka došla prateći rezultate konkretnih istraživanja. U svojim istraživanjima uloge žena srednje i radničke klase u političkom životu Amerike 19. stoljeća, još je 1969. godine postavila model "opresirane grupe", zaključujući da su žene stjecale moć "putem vlastitih organizacija, taktikom pritiska, i putem peticija". Vjerovala je, također da bi one trebale biti tretirane u povijesti kao "grupa", iako im je društvena uloga drugačija od uloge muškaraca, ali jednaka po značaju. No, već oko 1975. godine G. Lerner zamjenjuje stav o ženama kao analitičkoj podgrupi tijekom povijesti, tezom da su one uvijek činile i još danas čine najveći dio čovječanstva (majority). Na toj osnovi razvija novi okvir za pisanje ženske povijesti, koja se utemeljuje kao "kompenzatorska historija" sa zadatkom da preispita "moćne žene". Tek nakon toga moguće je, smatra ona, u okviru "historije doprinosa" utvrditi ženski doprinos za, status i opresiju u okviru muški-dominantnog društva. Treća i najsloženija razina, prema G. Lerner, uključuje upotrebu stvarnog iskustva žena u prošlosti, putem njihovih pisama, dnevnika, autobiografija, i usmenih iskaza (oralna historija). G. Lerner vjeruje da će tako utemeljena ženska povijest ozbiljno staviti u pitanje periodizaciju tradicionalne historiografije, a suprotno ranijim stavovima, sada tvrdi: "Najveći dio vremena žene su u povi-

²⁷ Isto, 18-21.

jesti bile većina ljudske vrste. Njihova kulturno određena i psihološki internalizirana marginalnost čini se da predstavlja specifično historijsko iskustvo, suštinski različito od muškog. Međutim, muškarci su to svoje iskustvo nazvali historijom, a žene potpuno izbacili iz njeja”.²⁸

Za razliku od zapadnoeuropskih historičarki-feministkinja G. Bock i G. Lennen, koje u svojim razmatranjima, a posebice terminologiji, dolaze gotovo do samih granica racionalnog, M. Gross u procjenama ženskog historijskog i historioografskog iskustva, iako ih prihvaća kao neminovnost, dosljedno inzistira na strogoj, hladnoj, znanstvenoj objektivnosti. Govoreći o socijalnim aspektima ženske povijesti, ističe da je ona pri svom nastanku najveći poticaj dobila za vrijeme društvenih previranja 1968. godine u Europi, dok su na njezin razvoj u SAD posebice utjecale društvene mijene uzrokovane vijetnamskim ratom. U oba slučaja “na povijesnu pozornicu” odjednom stupaju “marginalne grupe, disidenti, etničke manjine, žene”, odnosno “svi oni ‘drugi’ čije postojanje etablirane društvene znanosti i elitne znanstvene ustanove nisu smatrale predmetom interesa”, a od tada ih počinju istraživati u okviru antropološki usmjerene historije svakodnevice. Kao pozitivnu ilustraciju transformacije kriterija u suvremenoj historijskoj znanosti, M. Gross, dalje, navodi primjer misaone preobrazbe povjesničara, predstavnika “Bielefeldske škole” koja je poznata po svojim istraživanjima iz područja socijalne historije, od izrazitog protivnika “ženske povijesti” do gorljivog zagovornika uvođenja “spola” kao razlikovne kategorije pri proučavanju historije socijalnih struktura. Međutim, ona isto tako ističe nezadovoljstvo feminističkih povjesničarki okupljenih oko časopisa “Annales”, zbog izolacije i banalizacije historije žena, koje i same postepeno dolaze do zaključka da mušku dominaciju treba studirati povezano s ostalim tipovima nejednakosti i da se odnosi spolova ne smiju svesti samo na pitanje muške supremacije²⁹. Uzimajući u obzir dosadašnje teorijske koncepte kao i postojeća iskustva predstavnica ženske historije, Grossova je, na kraju, zaključila da ova subdisciplina historijske znanosti “nema zasada u hrvatskoj historiografiji nikakve perspektive”, iako bi “traženje nevidljivih žena u hrvatskoj povijesti trebalo doći na dnevni red”. Pri tom je manje značajna činjenica tko vrši istraživanje (povjesničar ili povjesničarka), od relevantnosti rezultata profesionalno provedenog istraživanja³⁰.

5. Reinterpretacija povijesnih izvora

Nov pristup povijesnim temama povlači za sobom neminovno i novosti u formuliranju istraživačkih pitanja, promjene u definiranju ciljeva, korištenje drugačijih postupaka i metoda i pronalaženje novih, primjerenijih i “čitljivijih” povijesnih izvora. Zbog toga su pobornice “ženskih studija” na dnevni red stavile ne samo reinterpretaciju recentne povijesne literature, već i načina odabira, sistematizacije i čuvanja povijesne građe. To je, ujedno, slijedeća komponenta ženske povijesti o kojoj bismo ovdje željeli reći nekoliko riječi.

Nailazeći na konkretne probleme već prilikom sakupljanja izvora za istraživanje različitih aspekata života žena tijekom prošlosti, historičarke su uskoro uvidjele manjkavosti u radu kompetentnih povijesnih institucija koje sakupljaju, čuvaju i sistematiziraju povijesnu građu, a njihovim se primjedbama možemo mirne savjesti pridružiti na osnovi vlastitih iskustava. Naime, većina se primjedbi može uputiti na tradicionalan način iščitavanja konvencionalnih dokumenata prošlosti bez ikakvog uvažavanja kategorije roda, uz zahtjev za reklasifikacijom unutar postojećih arhivskih fondova u skladu s novim potrebama. Jednako tako,

²⁸ Revolution in Knowledge, 1992:133.

²⁹ Gross, 3/1993:59-61.

³⁰ Isto, 64.

teme društveno-povijesnih istraživanja koje ne ignoriraju spolno-rodnu komponentu neminovno zahtijevaju revalorizaciju povijesne građe i podvrgavanje zaštiti i čuvanju i onih njenih segmenata koji se odnose na tzv. sferu "privatnog", u kojoj su prevladavale žene sa svojim aktivnostima.

U zapadnoeuropskim zemljama posljednjih se godina, pod utjecajem sličnih shvaćanja, javljaju prvi ženski arhivi i infoteke, čiji su inventari, kartoteke i fondovi organizirani tako da primarno udovoljavaju istraživačkim potrebama "ženskih studija". Autorice jednog od najnovijih zbornika radova posvećenih teoriji i praksi ženske povijesti, nazvanog "Revolution in Knowledge" odredile su te potrebe kao "ispitivanje prirode uobičajenog i svakodnevnog života žena ("ženske kulture") putem što većeg broja što različitijih izvora: medicinskih nalaza, ženskih magazina, priručnika o vođenju domaćinstva, pripovijetki, sudskih dokumenata". Pri tom, međutim, ne zaboravljaju napomenuti značaj i tradicionalnih izvora kao što su npr. dnevници, cenzusni izvještaji, dokumenti upravnih i različitih drugih institucija, ali pročitani na nov način, kako bi se izdvojili i oni podaci koji su dotad smatrani nevažnima ili marginalnima³¹.

6. Oralna historija kao sredstvo otkrivanja ženskih emocija

Slijedeći sasvim nove analitičke zadatke, sljedbenice "ženske povijesti" otkrile su emocije kao dominantan činilac u područjima ženskog djelovanja tijekom prošlosti, ali te emocije nisu poput radikalnih feministkinja izvrle kritici, niti su ih željele ignorirati kao većina "racionalnih" znanstvenika. Naprotiv, u namjeri da ih podvrgnu detaljnijoj analizi, prihvatile su ih kao važnu činjenicu u stvarnom životu (posebice žena). Zbog toga počinju primjenjivati metode tzv. "oralne historije", dobivši na taj način i vrlo osebujan izvorni materijal za daljnji rad. Opisujući vlastita iskustva u primjeni "oralne historije", američke historičarke K. Anderson i S. Armitage nazivaju je "metodologijom za istraživanje i vrednovanje osobnih osjećaja"³². One opravdavaju upotrebu oralne historije u feminističkim studijama slijedećim obrazloženjem: budući da su dominantne ideologije podcijenile i učinile nevidljivima čak i samim ženama njihove stvarne aktivnosti, ženska je samosvijest podijeljena na dvije zasebne svijesti - jednu koja izvire iz njihove praktične svakodnevne aktivnosti (npr. kućanski poslovi) i drugu, stečenu dominirajućim tradicionalnim sistemima mišljenja (npr. uvjerenje da kućanski poslovi i nisu "pravi" rad). Shodno tome, za razumijevanje društvenog položaja žena potrebno je krenuti od pretpostavke da ono što žene misle ne mora biti u skladu s onim što rade i kako djeluju, odnosno rekonstrukcija znanja o njima pretpostavlja pronalaženje sakrivene svijesti žena proizašle iz praktičnog iskustva njihovog svakodnevnog života i njeno stapanje sa stvarnošću. Tako dolaze do potrebe studiranja svijesti, kao područja najveće ženine slobode, i do oralne historije kao metode koja će pružiti istraživaču mnogo više od pukog gomilanja podataka o ispitaniku. Primjenom ove metode, naime, historičar može utvrditi emocionalna i subjektivna iskustva, jednako kao činjenice i događaje; on treba, također, iskoristiti priliku koju mu pruža interview kao jedinstven, nekonvencionalan povijesni "dokument", koji može pitati ljude za mišljenje.

U slučaju "ženske povijesti", smatraju nadalje, povjesničar koji primjenjuje "oralnu" metodu treba se usmjeriti na uočavanje ženske percepcije vlastitih izbora, osjećaja, vrijednosti i vrednovanja, a ukoliko odgovori ispitanica upućuju na konflikte potrebno je istražiti što oni za njih znače i koje oblike uzimaju. I konačno, potrebno je postaviti općenita pitanja koja ženama pružaju priliku da

³¹ Revolution in Knowledge, 1992:131.

³² Feminist Research Methods, 1990:96.

iskazu vlastita razmišljanja o svojim iskustvima i da odrede ona koja su po njihovu mišljenju najviše utjecala na tijek njihovog dosadašnjeg života³³.

Ovakva istraživačka metoda lako omogućava historičaru da pojavu sasvim određenog ženskog iskustva, stava i svjetonazora, uspoređuje s ostalim sličnim iskustvima i stavovima, te da ih opiše kao svojevrstan mentalitet, tipičan ili atipičan za određeno vrijeme, prostor, ili društvenu sredinu. Na taj se način moderne teoretičarke ženske historije sve više približavaju metodama i sadržajima historije svakodnevice i historije mentaliteta, ne napuštajući pri tom niti teorijske principe socijalne historije u istraživanjima područja svoga znanstvenog interesa. No, bez obzira u kom se smjeru i kojim metodama u pojedinim slučajevima realizirao, osnovni je cilj suvremenih istraživanja s područja historije žena dosljedno poštivanje kriterija roda kao relevantne kategorije, kako ga je definirala G. Bock krajem osamdesetih godina.

Literatura

- Anderson, B.S. - Zinsser, J.P. (1988). *A History of Their Own*. New York: Harper & Row.
- Bock, G. (1989). "Women's History and Gender History: Aspects of an International Debate", *Gender and History*, br. 1:7-30.
- "Feminist Research Methods". (1990). *Exemplary Readings in the Social Science*, (ed. J. Mc Carl Nielsen). San Francisco - London: Westview Press, Boulder.
- Gross, M. (1993). "Nevidljive žene". Zagreb: *Erasmus*, br. 3: 56-65.
- International Conference on Women's History*. (1986). (ed.: Bruijn, L., Wildt, A.). Amsterdam: Oudemanhuispoort, University of Amsterdam.
- Lerner, G. (1979). "The Majority Finds Its Past". *Placing Women in History*. New York: Oxford University Press.
- Revolution in Knowledge, Feminism in the Social Science*. (1992). (ed. S. Rosenberg Zalk, J. Gordon-Kelter). Boulder - San Francisco - Oxford: Westview Press.
- Ritzer, G. (1988). *Contemporary Sociological Theory*. New York: Random House, Alfred A. Knopf.
- Scott, W. J. (1986). "Gender: A Useful Category of Historical Analysis", *American Historical Review*, br. 91.
- Šporer, Ž. (1990). *Sociologija profesija*. Zagreb: Sociološko društvo Hrvatske.

Summary

Theoretical Aspects of the History of Women and Women's Studies

Newer historians analyze broader social problems, and the history of women is an increasingly frequent subject. The author discusses the theoretical aspects of this problem on the basis of the newest literature.

She especially investigates how historical sources are being reinterpreted from the aspect of the history of women, and oral history as a method.

³³ Isto, 96-101.

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

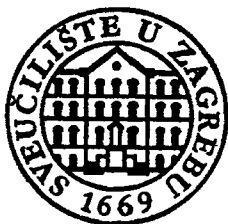
ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST

INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY

INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI

29

ZAGREB

1996.

Izdavač: **ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOG FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU**

REDAKCIJA:

Branka BOBAN, Neven BUDAK, Mirjana GROSS, Franko MIROŠEVIĆ,
Štefica POPOVIĆ, Nikša STANČIĆ, Božena VRANJEŠ-ŠOLJAN

UREDNIČKI KOLEGIJ:

Ivo GOLDSTEIN, Dragutin PAVLIČEVIĆ, Mario STRECHA

IZVRŠNI UREDNIK:

Mario STRECHA

Adresa uredništva: Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet
Zagreb, Ivana Lučića 3

tel.: 385 (0)1 6120 150 fax: 385 (0)1 6156 879
385 (0)1 6170 685

Časopis izlazi jednom godišnje. Izdavanje časopisa sufinancira Ministarstvo znanosti i tehnologije Republike Hrvatske.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske br. 6859/1 od 5. X. 1982. časopis "Radovi" oslobođen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Ministarstvu znanosti i tehnologije Republike Hrvatske pod br. UP-547/2-84-1984.

ZA IZDAVAČA:
Stipe BOTICA

DESIGN NASLOVNICE:
Iva MAKVIĆ

**PRIJEVOD SAŽETAKA NA
ENGLISKI JEZIK:**
Nikolina JOVANOVIĆ

PRIPREMA ZA TISAK:
Hrvoje STANČIĆ

TISAK:
KRATIS
Vrapčanska 15, Zagreb

Tiskanje završeno u veljači 1997. godine